

Jakub Andrlé: Administrativní regulování migračních procesů v sovětské a postsovětské Moskvě

Posudek dizertační práce

Autor si zvolil jako téma doktorské práce poměrně neobvyklou, resp. v Česku málo bádanou a probádanou problematiku. Jeho samotné uchopení – poměrně komplexní pohled (na regulaci mobility v široké perspektivě zejména ekonomických, politických, sociálních a právních kontextů) v dlouhém časovém období (vlastně od 30. let minulého století až do současnosti) - pak rozhodně představuje i obecně důležitý pokus o systematické popsání a vysvětlení administrativní regulace migračních procesů v sovětské a postsovětské Moskvě. Patně v dané podobě nemá práce paralelu ani v akademickém prostředí v post-sovětském prostoru. Téma, resp. porozumění zkoumaného procesu umožňuje spíše než inspiraci, poučení se z toho, co se v Sovětském svazu, resp. i posléze v samostatném Rusku, na poli regulace mobility obyvatelstva obecně a migrace zvláště, dělo, resp. nedělo.

Autor v dizertační práci deklaruje dva hlavní cíle: „Prvním je zachytit, vysvětlit návaznost novodobé migrační politiky Moskvy na migrační režim hlavního města v sovětském období. Předmětem zájmu je zde institucionální kontinuita, kdy se autor pokouší analyzovat proč a jak byly v postsovětské Moskvě po mnoho let udržovány přísné migrační restriktce, jejichž počátek spadá ještě do Stalinovy éry. Hlavní důraz je kladen na zjištění, jak mohly ony restriktce přestat významné ekonomické i politické zvraty posledních třiceti let“. Druhým základním cílem práce je prozkoumat samotný pasový systém. „Text detailně popisuje jeho právní fundamenty, územní rozšíření a postupující vnitřní komplexnost. Klíčová výzkumná otázka se nicméně spíše než strukturou zabývá funkčností systému. Práce se pokouší vyjasnit, zda, nebo přesněji do jaké míry, byl sovětský systém vnitřních pasů, včetně jeho reinkarnace v postsovětské Moskvě, účinným instrumentem regulování migrace obyvatelstva“.

Práce má logickou strukturu a je členěna do samostatných, nicméně vzájemně propojených bloků: a) Úvod (včetně důležitého teoretického rámce, operacionalizace a charakterizace výzkumné metody), b) pasový systém v SSSR, c) řízení migrace v sovětské Moskvě, d) pasový systém v období demokratické transformace, e) řízení migrace v postsovětské Moskvě a f) závěr. Jak autor uvádí, hlavní výchozí metodou jeho zpracování je historický institucionalismus (jako jedna z větví tzv. nového institucionalismu), s jehož pomocí identifikuje klíčové faktory umožňující velmi specifickou regulaci pohybu obyvatelstva s využitím tzv. „sovětských metod“. Tyto metody jsou pak dále analyzovány: vývoj systému

vnitřních pasů a registrace, proměny těchto mechanismů a jejich postupná demontáž. Speciální pozornost je věnována analýze období moskevské vlády Jurije Lužkova, který si z Moskvy poměrně úspěšně budoval vlastní impérium, v mnohém právě při využití specifických metod řízení migračního procesu.

Nebudu opakovat výsledky práce, které autor velmi jasně a pregnantně formuluje zejména v závěrech. Zvolenou metodou, ve které zohlednil jak význam institucí a jejich proměnu, tak různorodé reakce relevantních subjektů reflektujících dané změny, velmi trefně popisuje a vysvětluje proměny administrativní regulace migračních procesů na příkladu SSSR, Ruska, ale zejména Moskvy – jak v dobách komunistických tak post-transformačních. Zdůrazňuje roli zejména demografických, ekonomických, politických, právních, sociálních, kulturních, bezpečnostních i morálně-etických aspektů. Správně odděluje, resp. také propojuje zejména dvě měřítka a všímá si reality Moskvy na pozadí celonárodním. Výsledkem je poměrně plastický obraz reality, k němuž dopomáhá pestrost a bohatost zkoumaných materiálů (od legislativních dokumentů přes archivní spisy až po státní statistiky a akademické zdroje). Autor s nimi pracuje velmi elegantně a výsledek vede k velmi bohatému, ale zároveň čtivému textu. Není pochyb o tom, že autor naplnil cíle, které si stanovil i pomocí formulace dvou základních hypotéz.

Přesto si dovoluji několik kritických poznámek.

1) Asi nejzásadnější připomínkou je to, že se autor v závěrech práce explicitně nevrací k teoretické konstrukci, kterou využil v analýze; nediskutuje své „empirické výsledky“ vis-a-vis institucionalismus, nesnaží se ani legitimizovat daný koncept v dané aplikaci ani jej naopak podrobit kritice.

2) Ač rozumím tomu, že zkoumaný fenomén i prostředí SSSR i Ruska je v mnohém velmi specifické, přesto bych očekával určitou komparaci, snahu najít „obdobné“ jevy a procesy v jiných zemích a kontextech a diskutovat jejich rozdíly a podobnosti. (I když by to samozřejmě nemuselo být rozváděno do velkých detailů).

3) S tím souvisí i má další výtky, že obecně práci podle mého zvláště v některých pasážích chybí širší zarámování do globálních souvislostí. Jde např. o otázku neoprávněných ekonomických aktivit migrantů, resp. mezinárodních migrantů, kdy jindy výrazná specifika „ruského kontextu“ zde ustupují do pozadí, protože popsaná a vysvětlená realita má také obecnější platnost - jak např. Palidda poznamenává, je tato „migrační ekonomická nelegalita“ patrně neoddelitelně zakořeněna v moderním kapitalistickém uspořádání společností ... byť

v různorodých podobách. Obdobně bychom mohli charakterizovat např. problém korupce v méně vyspělých zemích či další jevy a procesy ... Pokud autor nedá analýze tento širší rozměr – postrádá čtenář možnost uvědomění si širších souvislostí, resp. šířky a hloubky zkoumaného tématu.

4) V práci postrádám mapové přílohy, které by jasně demonstrovaly fakta, která autor často musí lopotně a zdlouhavě sdělovat v textu.

Z dílčích připomínek vznáším následující:

Str. 14 – migrace není pouze v centru zájmu demografie, nýbrž mnohých dalších vědních disciplín!

Str. 15 Tvzení – „synonymem výrazu „stěhování“ je v praxi termín „migrace“, ten však v přesném smyslu slova je širším pojmem, protože zahrnuje i dojížděku do zaměstnání nebo za studiem, kterou intercenzální demografická statistika nesleduje“ není pravdivé! Ani stěhování/migrace (jsou vnímána jako synonyma) by nikdy neměla zahrnovat klasickou návratnou dojížděku do zaměstnání!

Str. 15 – citace Weekse (z roku 1999) je zastaralá, logicky nereflektuje posuny v pojetí migrace v realitě a následně i ve výzkumu, jde zejména o relativizaci stability a délky pobytu.

Str. 18 - Existují i další příklady tzv. vynucené migrace – např. přesídlování v důsledku výstavby vodních děl, těžby apod., ale jsou i jednorázové migrace způsobené např. změnami prostředí – tzv. environmentální migrace ... apod.

Str. 21 – „Bariéry proti spontánnímu stěhování obyvatelstva do měst prokazatelně existovaly v komunistické Albánii, Rumunsku a Polsku“. A co Česko, které naopak v 50. letech minulého století mělo např. tzv. „umístěnky“, které nutily některé absolventy vysokých škol začít pracovat v přirozeně neatraktivních regionech země, tedy existence jiné formy „zamezení svobodné volby“.

Spíše nevhodné je v daných souvislostech užití termínu prostranství (mnohokrát v textu) a migratologie (např. str. 207) – lepším a častěji užívaným výrazem je migraciologie. Špatně gramaticky je slovo - standartně (např. str. 175 a jinde).

Přes výše naznačené kritické poznámky se domnívám, že autor zpracoval kvalitní doktorskou práci – vybral si příslušné téma, teoretické zarámování i vhodnou metodologickou linku. Vyhledal data, zpracoval je a interpretoval, čímž přispěl k poznání zkoumaného procesu. Popsal a objasnil regulaci migračních procesů v Moskvě komunistické i post-transformační. Práce má rovněž cenný potenciál v tom, že (zejména v posledním analyzovaném období) přináší důležité poznatky využitelné při designu migrační a integrační politiky vnitřní i mezinárodní migrace.

Práci doporučuji k obhajobě.

V Praze, 27. 5. 2018

Prof. RNDr. Dušan Drbohlav, CSc.